

GRAMOFON PANA HRABĚTE

sobota 11. června 2016

Teď Hanka stála v pokoji paní Neumanové a tohle všechno jí prolétlo hlavou. Během minulého týdne si zvolila svého vedoucího diplomové práce, kterého toto téma zaujalo, mamka navštívila paní Cejpkovou, ta se své prababičky zeptala, zda s rozhovorem souhlasí – a i zde byla odpověď kupodivu kladná.

„Jen jedno musí dodržet – v žádném případě bábince nesmí přát nebo gratulovat. V tom okamžiku by vyletěla z baráku jako namydlenej blesk,“ připomněla Mírka Cejpková příhodu s ministrem, když telefonovala zpět Hančině mamince. „Jinak je bábinka sdílná, se mnou si povídá ráda a tohle pro ni třeba bude zajímavá změna. Tak ať Hanička přijde přes příští sobotu. To už bude po té malé rodinné oslavě, a já navíc budu doma, takže ji k bábince uvedu.“

Paní Neumanová si Hanku ještě chvíli prohlížela a pak ji vybídla: „Přece tady nebudete pořád jen stát. Vezměte si támhle křesílko a sedněte si ke mně.“

Hanka poděkovala a vypravila se přes místnost k sedací soupravě. Křeslo z designérské dílny Josefa Hoffmanna bylo pořádně těžké, ale nějak ho dovedla ke gauči, kde se na něj posadila. V té chvíli dovnitř vešla paní Cejpková s podnosem, na kterém stál hrnek s čajem a panák s červenou tekutinou.

„Nesu čaj a vám, babičko, vaši oblíbenou medicínku,“ usmála se a položila tác na noční stolek vedle gauče a zase potichu zmizela do vedlejšího pokoje.

„Tak to si ráda dám,“ odvětila paní Neumanová, naráz do sebe kopl celou štamprli a pak se lišácky usmála na Hanku. „To je griotka, slečno, není nic lepšího. Piju to už šedesát let den co den a cítím se čím dál tím mladší. Zkuste to taky.“

Hance se na obličej objevil asi ne úplně inteligentní výraz. Situace se vyvíjela jinak, než předpokládala. Domnívala se, že ze staré paní bude páčit každé slovo, ovšem jak to vypadá, paní Neumanová je naprostým pánem situace. Zřejmě si schválně pěstovala pověst nerudné ženské, aby ji nikdo cizí neotravoval – skutečnost, kterou pečlivě držela pod pokličkou ona i její rodina, však byla poněkud jiná.

„A co byste tedy vlastně chtěla vědět?“ zeptala se paní Neumanová, čímž Hanku uvedla zpět do reality.

„Chtěla bych se zeptat na váš život, co jste během něj zažila a jaká byla Třebíč v době vašeho mládí.“

„Áááale, život nestojí za řeč, říkala jsem vám, že jsem se ani nikam nepodívala,“ mávla rukou stará paní.

„Stejně si některé vaše vzpomínky ráda poslechnu,“ odpověděla Hanka, vytáhla papír s otázkami a mobil, který jí sloužil jako diktafon.

„Vy chcete někam telefonovat?“ zajímala se paní Neumanová, když viděla přístroj v Hančině ruce.

„Ne, jen si do toho telefonu nahraju vaše vzpomínky,“ řekla Hanka, kterou překvapilo, že stará paní zná mobilní telefony. Zřejmě se opravdu zajímá o svět kolem sebe.

„Panečku, taková malá věc a umí to nejen telefonovat, ale i nahrávat lidský hlas? Nic takového za nás nebylo,“ kroutila hlavou paní Neumanová. „My znali jen fonografy a gramofony. Ale i ty jen z doslechu, protože je měli jen ti nejbohatší. Já sama jsem gramofon poprvé viděla u hraběte Valdštejna.“

„U hraběte Valdštejna? Tady v Třebíči?“ vytřeštila oči Hanka.

„Jojo, u nich na zámku,“ kývla stará paní.

„A v kterém roce to bylo, prosím vás?“

„Když jsem končila první třídu,“ zamyslela se paní Neumanová, „takže v červnu 1906.“

Hance se skoro zatočila hlava. Sto deset let staré vzpomínky! Jak je možné, že ještě nikoho nenapadlo tu paní pořádně vyzpovídat? Proč si všichni mysleli, že je neochotná a že by z toho nic nebylo, proč to nikdo aspoň nezkusil?

„Můžete mi o tom vyprávět, prosím?“ zeptala se a zapnula diktafon.

* * *

Narodila jsem se 3. června 1899. Ve skutečnosti nepocházím přímo z Třebíče, ale kousek odtud, z Petrůvek. Byla jsem jedináček, což na tu dobu bylo dost neobvyklé. Moje maminka, Františka Janíková, už po mně nemohla mít žádné děti. Tatínek, Jakub Janík, byl obyčejný domkař, pracoval u sedláků tam, kde bylo zrovna potřeba. Do školy jsem začala chodit na podzim 1905 přímo v Petrůvkách, kde tehdy

byla jednotřídka, kterou vedl pan učitel František Česnek. Moc hodný pán, spolu se mnou chodili do školy i jeho čtyři synové. Všichni čtyři narukovali během první války a chudák Emilek, ten nejmladší, který byl stejně starý jako já, už se z ní domů nevrátil. Zemřel v lazaretu někde v Rakousku těsně předtím, než vojna skončila.

Pan učitel Česnek byl velmi aktivní, v Petrůvkách organizoval nejrůznější slavnosti, zval tam divadelní ochotníky, založil knihovnu a taky psal kroniku. Často také jezdil do Třebíče. Rodiče říkali, že „má styky“. Já tehdy nevěděla, co to je, ale tak trochu jsem to pochopila právě v tom červnu 1906. Tehdy před nás předstoupil a řekl: „Děti, dostalo se nám velké cti. Jeho Milost pan hrabě, který bydlí v Třebíči na zámku, se doslechl, jak jste šikovné, a tak vás všechny zve příští neděli na hezké odpoledne.“

My byli potichu jak pěny, protože většina z nás pana hraběte nikdy neviděla a my nejmladší ani do té doby nebyli v Třebíči. Nebyl také důvod, abychom tam jezdili, pro nás to bylo moc daleko, i když ve skutečnosti je to jen nějakých deset kilometrů od Petrůvek. Jenže tenkrát se necestovalo tolik jako dnes. To jen tatínek tam šel několikrát za rok pěšky třeba koupit něco na trh nebo na pouť. My ale s maminkou zůstávaly doma a čekaly, až se vrátí. Vždycky mi přinesl nějakou sladkost. Poprvé jsem měla jít do Třebíče až letos, ale až v červenci, právě na pouť na svatého Prokopa. Pan učitel to tedy o několik týdnů urychlil, jen místo do kostela jsme měli jít rovnou k panu hraběti a paní hraběnce. Oči jsme měli navrch hlavy a hltali každé jeho slovo.

„Ti starší půjdou pěšky, pro ty mladší nechá pan starosta připravit žebříňák. Vyřídte doma rodičům, že příští neděli po mši svaté se seřadíte před kostelem a půjdede všichni společně do Třebíče. Domů se vrátíte večer,“ doplnil pan učitel Česnek.

Tehdy jsem netušila, že má pan hrabě nějaké jméno. Teprve mnohem později jsem se dozvěděla, že se jmenuje Josef Vincenc z Valdštejna-Vartenberka a že měl moc rád moudré lidi, jako byl právě náš pan učitel. Rád poslouchal jejich názory, podporoval chytré žáky a říká se, že to byl právě pan učitel Česnek, který panu hraběti vnukl myšlenku, aby co nejlépe uchoval baziliku v Třebíči. Pan učitel dokázal ocenit krásu, kolem které lidé jen procházeli, a vidíte, jak se to vyplatilo – teď je bazilika zapsaná v tom UNESCO a ví o ní celý svět.

Když jsem tenkrát s tou novinou přišla domů, maminka ani tatínek mi to nechtěli věřit, ale pak mluvili s rodiči dalších dětí a nakonec i se samotným panem učitelem. Pamatuji si, že se chudák maminka úplně vyděsila, protože nevěděla, co mi oblékne, aby se pan hrabě nepohoršoval.

„Ale vždyť děti budou oblečeny svátečně, půjdou přece z kostela, paní Janíková,“ prý jí tenkrát odpověděl pan učitel. „A nebojte se, panu hraběti nezáleží na tom, co mají lidé na sobě, ale co nosí ve svém srdci.“

Maminka se trochu uklidnila, ale i tak byla po celých těch deset dní hodně nervózní. Pořád mi opakovala, že na zámku nesmím udělat ostudu a mluvit bez dovození, nikam si nesedat, nic si nebrat a s panem hrabětem nebo paní hraběnkou raději vůbec nemluvit.

Petrůvky nemají vlastní faru, do kostela jsme chodili do Lipníka. Vždycky v neděli jsme tam šli přes Ostašov, kde se k nám přidali další lidé, a k lipnickému kostelu nás přišlo celé procesí. Pamatuji si, že ten den bylo velké teplo a že se tatínek s maminkou tvářili hrozně vážně. Vedli mě za ruku a maminka pořád dávala pozor, abych se někde neumazala. Já bych radši šla v jednom chumlu spolu s ostatními dětmi jako obvykle, to jsme si mohli cestou hrát a vyprávět, ale tentokrát by to stejně asi nešlo. Všichni rodiče totiž své děti vedli stejně jako mě ti mí, takže na nějaká alotria nebylo ani pomyslení.

Mše mi tehdy připadala hrozně dlouhá. Pan farář mluvil a mluvil a na konci kázání nám dětem poblahopřál k dnešnímu slavnému dni. To už jsme začali všichni netrpělivě poposedat, jak jsme se těšili, rodiče do nás pořád dlobali, abychom se zklidnili, a my museli ještě poslouchat mši v latině, které nikdo z nás nerozuměl. Myslela jsem, že snad nikdy nebude konec.

Pak se ale ozvalo „Amen“ a my konečně mohli jít před kostel, kde už stál žebříňák a na kozlíku seděl pan Ujčík od nás z Petrůvek. Bafal fajfku, a když nás uviděl, tak zavolal: „Ti mladší si vlezou nahoru, ti starší půjdou za vozem! Všichni se sem nevejdete!“

Dala jsem políbení mamince a tatínek mě zvedl do výšky a postavil mě na vůz. Pak jsem se posadila až úplně dopředu vedle Pepíka Šedy, zády ke koním a čelem k ostatním dětem, které si posedaly po stranách. Pan učitel si sedl vedle pana Ujčíka, ten mlaskl na kobytku a pak řekl: „Hý, jeď, malá, jeď.“

Vůz se dal do pohybu a my mávali, dokud nám rodiče nezmizeli za zatačkou. Kromě Anežky Rymešové, která měla za úkol předat paní hraběnce kytku a teď ji na voze pečlivě držela namočenou v kbelíku s vodou, šly všechny starší děti pěšky za námi. Pak někdo začal zpívat „Červený šátečku, kolem se toč“ a mně bylo najednou moc teskno. Začala jsem natahovat moldánky, ale Pepík Šeda mě chytil za ruku, pošeptal mi, ať se nebojím, a já se uklidnila. Cesta navíc byla zajímavá, jeli

jsme polními cestami přes Klučov a pak přes Klučovskou horu, odkud byl výhled hned na několik vesnic pod námi. Nikdy jsem nic takového neviděla, a tak jsem si stoupla, abych lépe přehlédla přes hlavy ostatních. Pan učitel, který seděl přímo za mnou, si toho všiml, otočil se a řekl mi: „Viš, jak se všechny ty vesnice jmenují, Maruško?“

Když jsem zavrtěla hlavou, začal mi je postupně ukazovat: „Tamhle to malé je Lhota, za ní vykukuje věž kostela v Lipníku, tamto jsou Dolní Vilímovice. Za nimi je Valeč a vlevo od nich Třebenice. Tam je Ostašov, ten znáš. A tam vlevo Slavičky a za nimi je trochu vidět Střížov a Číměř.“

Kobyłka jela do toho prudkého kopce hodně pomalu, a proto jsem mohla stát dlouhou dobu, držet se postranic a vše si důkladně prohlížet. Už několikrát jsem s maminkou zašla na kopec nad Petrůvkami, ale tady byl mnohem větší rozhled. Tolik vesniček a tak krásná krajina. Sluníčko ji ozařovalo, vše hrálo mnoha barvami a já se dívala tak dlouho, dokud vůz navrchu nevjel do lesa a nezačal sjíždět na druhou stranu. Tam už toho k vidění moc nebylo, a tak jsem si zase sedla a povídala si s Pepíkem Šedou. Byl o tři roky starší a já na něj často koukala, když kolem našeho domku hnal husy. Vlastně ani nehnal, protože si je vycvičil jako pejsky, takže šel vždy před nimi a ony ho následovaly jedna za druhou až k rybníčku. Ve třídě seděl vzadu se staršími dětmi a pan učitel ho vždycky moc chválil, protože Pepík uměl dobře počty. Taky dělal ministranta během mší svatých v Lipníku a jeho rodiče byli hodně pobožní a pomáhali panu faráři na faře.

„Já jsem už byl v Třebíči třikrát během pouti na svatého Prokopa. Ta je tak velká! Na procesi chodí víc lidí, než kolik by se vešlo do deseti našich kostelů,“ vyprávěl. „A proto tam mají tak obrovský kostel. Uvidíš, je hned vedle zámku, kde bydlí pan hrabě. On a paní hraběnka mají v kostele dokonce takový balkonek. Na něj mohou vejít přímo ze svých komnat, takže nemusejí chodit do kostela přes nádvoří.“

Byla jsem hrozně zvědavá a nemohla jsem se dočkat, až to všechno uvidím. Kostel s balkonkem jsem ještě nikdy neviděla. A taky jsem si uvědomila, že jsem vlastně ani nikdy neviděla Třebíč. A tak jsem se otočila, klekla si a v mezeře mezi panem učitelem a panem Ujčíkem pozorovala cestu před námi.

Ještě asi čtvrt hodiny jsme jeli lesem, ale jak jsme z něj vyjeli, najednou se vše prosvětlo a já v dálce uviděla spoustu domů. Před námi byla ještě nějaká vesnice, ale tam vzadu za ní jsem viděla takovou spoustu střech, že bych je nedokázala spočítat do konce života.

„Podívej, Pepíku, Třebíč,“ otočila jsem se na Pepíka, který dosud seděl proti směru jízdy.

Pepík si klekl vedle mě a díval se spolu se mnou. Pan učitel si všiml, jak pozorujeme krajinu před námi, a řekl: „Ano, děti, to je Třebíč. Vidíte tu špičku věže? Ta patří ke kostelu svatého Martina. A za ní je trochu vidět zámek, kde bydlí pan hrabě s paní hraběnkou.“

Zvědavě jsme koukali a já se pana učitele zeptala: „A kolik vlastně v Třebíči žije lidí, pane učiteli?“

„Počítáme-li třeba i Týn, Podklášteří a židovskou čtvrt, které jsou samostatné, Maruško, ve všech těch domech před tebou bydlí asi čtrnáct tisíc lidí.“

Čtrnáct tisíc! Tolik lidí na jednom místě, jak se tam mohou všichni vejít? Vždyť tolik lidí snad nemůže bydlet ani ve Vidni.

Za další čtvrt hodinu jsme dojeli do poslední vesničky před Třebíčí. Podle Pepíka to byla Strítěž, ve které bývají také velmi hezké poutě na den svatého Marka.

„A proto tam mají i potok, který se jmenuje Markovka,“ prozradil mi.

Když jsme projeli Strítěží, začali jsme pomalu sjíždět dolů k Třebíči. Ta byla čím dál lépe vidět, až jsme se dostali na její okraj, kde stála řada stodol. Bylo mi ale divné, že jsou všechny hodně daleko od sebe.

„To je proto, že kdyby začalo hořet, oheň nemůže přeskočit z jedné na druhou, Maruško,“ vysvětlil mi pan učitel.

Jako by to přivolal, v tom okamžiku jsem v dálce uviděla spoustu kouře.

„Podívejte, pane učiteli, tamhle zrovna hoří! Musí se rychle jít hasit!“ vyskočila jsem a ukazovala jsem na tmavý kouř dole v údolí.

Ostatní děti také vstaly, takže pořádně rozhoupaly vůz, až je pan Ujčík musel klidnit: „Sedněte si, kakraholti, nebo nás převrhnete!“

Všichni se zadívali na kouř a pak se některé děti začaly smát a pošklebovat. Ale pan učitel je uklidnil a řekl jim: „Nevědomost ještě neznamená, že je někdo hloupý. A je naopak hloupé se někomu smát, když jednal v dobré víře.“

Pak se otočil zpět na mě: „Maruško, to není oheň, ale vlak. V Třebíči na nádraží asi zrovna stojí lokomotiva.“

Vlak jsem dosud znala jen z obrázků, které nám pan učitel ukazoval ve škole, ale i tak jsem se trochu zastyděla, že jsem všechny vyplašila. Moc jsem se ale těšila, že vlak uvidím. Tatínek mi o něm vyprávěl a říkal, že s ním lidé z Třebíče jezdí třeba

do Jihlavy a Brna, ale že se dá všude možné přestupovat a dostat se tak třeba během jednoho dne až do Prahy nebo do Vídně.

„Někdy se spolu někam vypravíme, Maruško, ale až budeš větší, aby sis to co nejvíc užila,“ sliboval mi pokaždé.

Za nějakou dobu už jsme míjeli první domy a vzápětí na to projížděli i kolem nádraží. Tam opravdu stál vlak, který asi právě načerpal vodu, a lidé do něj nastupovali. Lokomotiva strašně moc supěla, z komína jí šla spousta kouře a vypouštěla oblaka páry. Pak se ozvala píšťala a celý kolos se dal do pohybu. Když jsem to viděla, chytla jsem Pepíka Šedu za ruku – ten hluk mě děsil, moc jsem se bála.

„Neboj se, vidíš ty lidi uvnitř? Ti se přece taky nebojí,“ křičel mi Pepík do ucha, abych ho vůbec slyšela. Já jen kývla a pak už jsem viděla, jak vlak mizí za zatáčkou a hluk slábne. Jen dým z komína byl ještě hodně dlouho vidět.

To už jsme projížděli ulicemi města. Domy mi tam připadaly ohromně velké, dokonce jsme minuli i tříposchodovou budovu. A taky obrovský dům, o kterém jsem si zpočátku myslela, že to je právě zámek pana hraběte.

„To není zámek, ale gymnázium, Maruško. Tam chodí nadaní studenti, když dokončí měšťanku,“ řekl mi pan učitel, když jsem se ho zeptala, proč jedeme pořád dál.

Pak jsme podél shluku malých, na sebe nalepených baráček (Pepík mi prozradil, že se jmenují Stařečka, což mi přišlo velmi legrační) sjeli k řece a přes most a širokou řeku na druhou stranu. To už jsme viděli zámek i s tím zvláštním kostelem, kde je podle Pepíka balkonek pro pana hraběte a paní hraběnkou. Mě ale v tu chvíli zaujalo něco jiného. Po pravé straně byla čtvrť malinkatých domků, z níž právě vyšel moc zvláště oblečený pán. I když bylo horko, on byl celý v černém plášti a na hlavě měl podivný velký klobouk, úplně jiný, než jaký měl pan učitel nebo pan Ujčík nebo jaký nosil náš tatínek. A zpod toho klobouku mu po obou stranách visely dva prameny vlasů, jako by mu tekly po tváři. A měl taky hustý plnovous, který mu sahal až po prsa.

„To je nějaký Žid,“ zašeptal mi Pepík do ucha, který pána taky viděl, a pak se nenápadně pokřižoval.

O Židech jsem už slyšela, ale v Petruvkách ani v Ostašově či Lipníku žádní nežili, takže jsem je nikdy neviděla. Tatínek mi ale vyprávěl, že v Třebíči jich je hodně a že kdysi dávno bydleli pospolu na jednom místě. Teď už žijí třeba i na náměstí, ale pořád jich je nejvíce kolem levého břehu řeky. Právě tudy jsme teď projížděli.